

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ**

Руда Ольга Василівна

УДК 330.658:621

**ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ**

**Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)**

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Тернопіль-2013

Дисертація на правах рукопису

Робота виконана у Тернопільському національному технічному університеті імені Івана Пулюя Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Андрушків Богдан Миколайович,
Тернопільський національний технічний
університет імені Івана Пулюя,
завідувач кафедри менеджменту підприємницької
діяльності

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Метеленко Наталія Георгіївна,
Запорізький інститут економіки
та інформаційних технологій,
завідувач кафедри фінансів

кандидат економічних наук, доцент
Яременко Оксана Федорівна,
Хмельницький національний університет,
доцент кафедри міжнародних економічних
відносин

Захист відбудеться “7” червня 2013 р. об 12.30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.052.05 у Тернопільському національному технічному університеті імені Івана Пулюя за адресою: 46001, м. Тернопіль, вул. Білогірська, 2, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя за адресою: м. Тернопіль, вул. Руська, 56.

Автореферат розісланий “3 ” травня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат економічних наук,
доцент

О. А. Сороківська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Внаслідок суспільних трансформацій та реформування системи економічних відносин в Україні загострилися кризові явища, більшість підприємств стали високовитратними та збитковими, а окремі з них вийшли на межу банкрутства. У зв'язку з цим все більшої актуальності набуває проблема економічної безпеки підприємств машинобудування.

Економічна безпека має організаційно-технічне та соціально-економічне значення для ефективного функціонування окремих підприємств та галузі загалом. Удосконалення механізму формування системи економічної безпеки дозволить вирішити ряд економічних проблем та досягти ефективного розвитку підприємства. Ці обставини і зумовлюють актуальність та своєчасність опрацювання даної проблематики.

Методологічні, методичні та прикладні питання економічної безпеки підприємства висвітлені в наукових працях: В. Алена, Б. Андрушківа, О. Ареф'євої, О. Барановського, Б. Губського, Т. Васильціва, Т. Власюка, П. Войнаренка, Дж. Вуда, О. М. Джужі, Я. Жаліло, Д. Зеркалова, С. Ілляшенка, І. Керницького, Д. Ковальова, Г. Козаченко, Т. Кузенко, М. Куркіна, В. Мартинюка, Н. Метеленко, В. Михайленка, В. Нижника, Е. Олейникова, В. Ортинського, В. Понікарова, В. Пономарьова, К. Річардса, С. Сидоренка-Стеценка, А. Сухорукова, В. Тамбовцева, В. Франчука, О. Шнипко, О. Яременко та ін.

Зусиллями згаданих учених запропоновано економічні, інституційні та правові засади організації економічної безпеки підприємства, виділено основні принципи і напрями вдосконалення та створення системи економічної безпеки підприємства.

Науковці достатньо глибоко дослідили функції, загрози та методи визначення рівня економічної безпеки підприємства в умовах трансформаційних процесів, розробили основні підходи до аналізу її функціональних складових.

Проте проблема формування системи економічної безпеки підприємств машинобудування, що базується на єдиному, комплексному методі визначення рівня економічної безпеки, залишається малодослідженою. На даний час потребують подальшого розгляду та обґрунтування визначення сутності поняття «економічна безпека підприємства» та механізму формування ефективної системи організації економічної безпеки господарських суб'єктів. Така ситуація ускладнює процедуру визначення та обґрунтування доцільності застосування певного інструментарію організації економічної стабілізації на макро-, мезо- чи мікрорівнях засобами економічної безпеки.

У силу згаданих обставин сучасна наука і практика потребують подальшого розширення теоретико-методичного та науково-прикладного спектра проблем економічної безпеки з метою обґрунтування та забезпечення формування ефективної її системи для машинобудівних підприємств.

Зростаюча значущість організації економічної безпеки для підприємств машинобудівної галузі в контексті розвитку виробництва, як чинника забезпечення ефективності національної економіки, обумовила невідкладність наукових і прикладних розробок за даною тематикою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою частиною науково-дослідних робіт кафедри менеджменту підприємницької діяльності: «Удосконалення управління навчально-науково-виробничими системами в умовах суспільних та інституційних трансформацій» (номер державної реєстрації 0111U0002590) та кафедри менеджменту у виробничій сфері: «Інноваційні підходи в управлінні економікою підприємств» (номер державної реєстрації 0111U002591) Тернопільського національного технічного університету ім. Івана Пулюя, в контексті яких були розглянуті питання економічної безпеки сучасних суб'єктів господарювання.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є систематизація та удосконалення науково-методичних та прикладних засад формування ефективної системи організації економічної безпеки підприємств машинобудування.

Відповідно до зазначеної мети були поставлені наступні завдання:

- уточнити зміст, сутність та наукові підходи до визначення поняття «економічна безпека підприємства», конкретизувати мету та завдання економічної безпеки в умовах машинобудівного підприємства відповідно до суб'єкта та об'єкта дослідження, визначити основні загрози та небезпеки;

- проаналізувати організаційно-економічні передумови та чинники впливу на формування ефективної системи економічної безпеки підприємств машинобудування;

- оцінити рівень економічної безпеки підприємств машинобудування, виділити індикатори за окремими її складовими;

- запропонувати механізм формування ефективної системи економічної безпеки в контексті розвитку вітчизняного товаровиробництва, за допомогою якого можна швидко реагувати на виникнення деструктивних ситуацій на підприємстві;

- розробити підходи та методичні рекомендації щодо забезпечення високого рівня економічної безпеки підприємства машинобудівної галузі в контексті запропонованого механізму.

Об'єктом дослідження є процес формування ефективної системи економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі.

Предметом дослідження є теоретичні та прикладні аспекти забезпечення економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань і досягнення мети дисертаційної роботи використовувались такі наукові методи: для побудови логіки та структури роботи – *метод структурно-логічного аналізу* (розділ 1, розділ 2, розділ 3); виявлення сутності та головних складових економічної безпеки – *метод системного аналізу* (розділ 1, підрозділ 1.2); для виявлення напрямів впливу державної

політики на формування системи економічної безпеки – *узагальнення* (розділ 1, підрозділ 1.3); для наочного відображення динаміки основних показників розвитку досліджуваної галузі – *графічний і табличний методи* (розділ 2, підрозділ 2.1); для аналізу сучасного стану підприємств машинобудівної галузі – *економіко-статистичний метод* (розділ 2, підрозділ 2.1); для визначення інтегрального показника економічної безпеки – *метод вагових коефіцієнтів* (розділ 2, підрозділ 2.3); для формування ключових чинників впливу, що визначають рівень економічної безпеки – *метод анкетного опитування* (розділ 2, підрозділ 2.3); для визначення взаємозв'язків між рівнем економічної безпеки та ефективністю товаровиробництва – *метод кореляційно-дисперсійного аналізу* (розділ 3, підрозділ 3.2).

Теоретичну основу дослідження становлять монографії, наукові періодичні видання, законодавчі та нормативно-правові акти України, матеріали Державної служби статистики України, матеріали бухгалтерського обліку та статистичної звітності підприємств машинобудівної галузі; матеріали зібрані шляхом проведення анкетного опитування експертів, які причетні до розв'язання проблем формування ефективної системи економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі, результати спостережень і досліджень автора.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у наступному:

вперше:

- запропоновано організаційно-економічний механізм формування ефективної системи організації економічної безпеки, яка базується на розрахунку інтегрального показника рівня економічної безпеки та систематизації результату за фінансово-економічною, техніко-технологічною, інтелектуально-кадровою складовими, що дасть можливість виявити загрози та впровадити конкретні заходи для підвищення рівня економічної безпеки;

удосконалено:

- методика визначення рівня економічної безпеки машинобудівного підприємства шляхом аналізу за фінансово-економічною, техніко-технологічною, інтелектуально-кадровою складовими із застосуванням алгоритму дослідження економічної доцільності запобіжних заходів на підприємствах машинобудівної галузі, яка, на відміну від існуючих, дозволяє отримати оптимальні варіанти для розвитку підприємства;

- перелік індикаторів та процес формування комплексу інституційних заходів щодо прийняття управлінських рішень на основі визначених пріоритетів, що, на відмінну від існуючих, базуються на засадах економічної безпеки підприємства. Такі індикатори дають змогу реалізовувати управлінські рішення, які спрямовані на протидію загрозам і сприяють підвищенню рівня економічної безпеки підприємств машинобудування;

набули подальшого розвитку:

- змістовно-понятійне трактування терміну «економічна безпека підприємства», що, на відмінну від існуючих, вбачає дане поняття через

забезпечення такого стану, в якому підприємство протидіє внутрішнім і зовнішнім загрозам та ефективно реалізує свій потенціал, що проявляється у стабільному його функціонуванні, завдяки застосуванню сукупності управлінських, організаційних, профілактичних, пропагандистських заходів, спрямованих на захист інтересів підприємства.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблений в дисертаційній роботі організаційно-економічний механізм формування ефективної системи економічної безпеки дозволяє засобами аналізу отриманих результатів своєчасно оцінити рівень економічної безпеки на підприємстві, виявити причину виникнення загроз та забезпечити реалізацію наявної стратегії стабільного функціонування.

Створений організаційно-економічний механізм формування ефективної системи економічної безпеки, доведений до рівня конкретних рекомендацій, може використовуватись на підприємствах машинобудівної галузі.

Сформовані у дисертації рекомендації пройшли апробацію на ПАТ «Дрогобицький завод автомобільних кранів» (довідка від 20.01.2013р. № 148), ПАТ «Львівський локомотиворемонтний завод» (довідка від 07.02.2012р. №12/08), ПАТ «Коломийський завод сільськогосподарських машин» (довідка від 17.12.2012р. № 2500). Результати дисертації використовуються у навчальному процесі Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя під час викладання курсів «Економічна та майнова безпека бізнесу», «Економічна безпека», «Антикризове управління», «Проблеми теорії і практики управління» (довідка від 21.02.2013р. №2/28-446).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, у якій викладено авторський підхід, *що* полягає у формуванні ефективної системи економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі. У роботі використані лише ті положення, які складають особистий внесок автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати досліджень, що наведені у дисертації, оприлюднено автором на Міжнародних науково-практичних конференціях: «Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід» (Львів, 2010, 2011), «Розвиток України в XXI ст.: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми» (Тернопіль, 2010), «Актуальні задачі сучасних технологій» (Тернопіль, 2010), «Управління розвитком соціально-економічних систем: теорія та практика» (Донецьк, 2010); на Всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Гуманітарні, соціальні та економічні науки» (Тернопіль, 2010), «Економіко-правові особливості розвитку України та її регіонів в умовах євроінтеграції» (Сімферополь, 2011), «Інформаційно-аналітичні аспекти еволюційного розвитку економіки України в контексті світових тенденцій» (Тернопіль, 2011), «Інноваційні підходи в управлінні навчально-науково-виробничими системами в умовах суспільних та інституційних трансформацій» (Тернопіль, 2011), «Матеріали XV наук. конф. ТНТУ ім. І. Пулюя» (Тернопіль, 2011),

«Розвиток навчально-науково-виробничих комплексів в умовах трансформаційної економіки» (Тернопіль, 2012), «Сучасні тенденції розвитку інформаційних технологій в науці, освіті та економіці» (Луганськ, 2012), «Матеріали XVI наук. конф. ТНТУ ім. І. Пулюя» (Тернопіль, 2012).

Публікації. Основні результати дослідження відображено у 21 науковій праці (17 із них належать особисто автору), зокрема: 8 статей у періодичних фахових виданнях. Загальний обсяг публікацій становить 4,57 друк. арк., з них особисто дисертанту належить 3,9 друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, викладених на 168 сторінках, списку використаних джерел, що містить 148 найменувань на 15 сторінках, 10 додатків на 27 сторінках, офіційних документів про впровадження результатів дослідження. Робота містить 21 таблицю та 33 рисунки, з яких 14 займають усю площу сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі «**Теоретико-концептуальні основи формування системи економічної безпеки в контексті підвищення ефективності господарювання**» розглянуто змістовно-понятійне трактування терміну «економічна безпека підприємства», виділено суб'єкт та об'єкт економічної безпеки підприємства; сформовано класифікацію загроз, серед основних складових економічної безпеки виділено: фінансово-економічну, техніко-технологічну, інтелектуально-кадрову; встановлено, що роль держави у забезпеченні економічної безпеки підприємства проявляється через функцію розвитку макроекономіки.

Досліджено, що умови ринкової економіки, в яких здійснюють свою діяльність суб'єкти господарювання різних організаційно-правових форм, серед яких підприємства машинобудування, у значній мірі невизначені і непередбачувані, й вимагають від них, як від відкритої системи, що функціонує у нестабільному і складному зовнішньому середовищі, швидкої адаптації до умов їх існування та пошуку шляхів досягнення поставленої мети. Проблема формування системи економічної безпеки підприємства характеризується найвищим рівнем пріоритетності, великою кількістю функціональних елементів та чинників, які її визначають.

Під економічно безпекою підприємства запропоновано розуміти його економічний стан, в якому воно протидіє внутрішнім і зовнішнім загрозам та ефективно реалізує свій потенціал, що проявляється у стабільному функціонуванні.

Сформовано класифікацію загроз економічній безпеці, які виникають у зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства (рис.1). Зазначено, що об'єктом економічної безпеки підприємства є все те, на що спрямовані

зусилля, що забезпечують безпеку, а суб'єктом – система організації його повноцінного функціонування.

Серед основних складових економічної безпеки виділено: фінансово-економічну (відповідальність за підтримку фінансової стійкості підприємства, зменшення обсягу кредиторсько-дебіторської заборгованості, ефективність використання оборотних засобів тощо), інтелектуально-кадрову, яка характеризує залежність економічної безпеки від інтелекту та професіоналізму кадрів, що працюють на підприємстві; техніко-технологічну, основна мета якої полягає в забезпеченні ефективності впровадження нової техніки, оновлення основних виробничих фондів, раціональне використання виробничих потужностей та пошук нових резервів.

Рис. 1. Структурна модель впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на стан економічної безпеки підприємства

Примітка: узагальнено дисертантом

Визначено, що роль держави в організації економічної безпеки підприємств машинобудування передбачає створення необхідних умов (економічних, політичних, інформаційних, правових тощо) для успішного розвитку самих підприємств.

У другому розділі «Аналізування стану розвитку та оцінювання системи економічної безпеки підприємств машинобудування» проведено

аналіз діяльності підприємств машинобудування у розрізі основних структурних складових економічної безпеки, здійснено характеристику наукових поглядів на проблему оцінювання економічної безпеки, обґрунтовано доцільність застосування моделі поетапного аналізу та оцінки рівня економічної безпеки підприємств. Запропоновано методіку визначення інтегрального показника рівня економічної безпеки на основі використання експертних оцінок та математичного апарату, що спрощує практичне використання даного методу.

Для визначення рівня безпеки діяльності машинобудівних підприємств проаналізовано становище галузі в розрізі основних складових економічної безпеки. В процесі дослідження виявлено, що більшість підприємств, які функціонують в машинобудівній галузі, використовують морально і матеріально застаріле обладнання. Виробничі потужності в машинобудівному комплексі використовуються в середньому на 30-40 %, як наслідок – лише 9% від загального обсягу продукції досліджуваної галузі відповідає європейським стандартам. Частка підприємств, що впроваджують інновації, перебуває в критичній зоні, її поріг становить 10,8% при допустимому значенні більше 50%. Середня рентабельність галузі становить близько 10 %. За цих обставин використовувати кредитні ресурси можуть лише окремі підприємства. Саме ці факти, а також відсутність оборотних коштів, призводить до неефективного використання потужностей, породжуючи низьку конкурентоспроможність. При аналізі звітності підприємств машинобудування та оцінки кадрової складової їх економічної безпеки бачимо, що простежується тотальне скорочення персоналу, що є результатом відсутності науково обґрунтованої кадрової політики. Рівень плинності кадрів на досліджуваних підприємствах, що представлений на рис. 2, підтверджує наші висновки.

Система економічної безпеки підприємств машинобудування передбачає аналіз, за результатами якого приймаються рішення про запровадження тих чи інших заходів. На даний час вітчизняний досвід теоретико-методологічної бази діагностування рівня економічної безпеки підприємств перебуває на етапі формування та становлення.

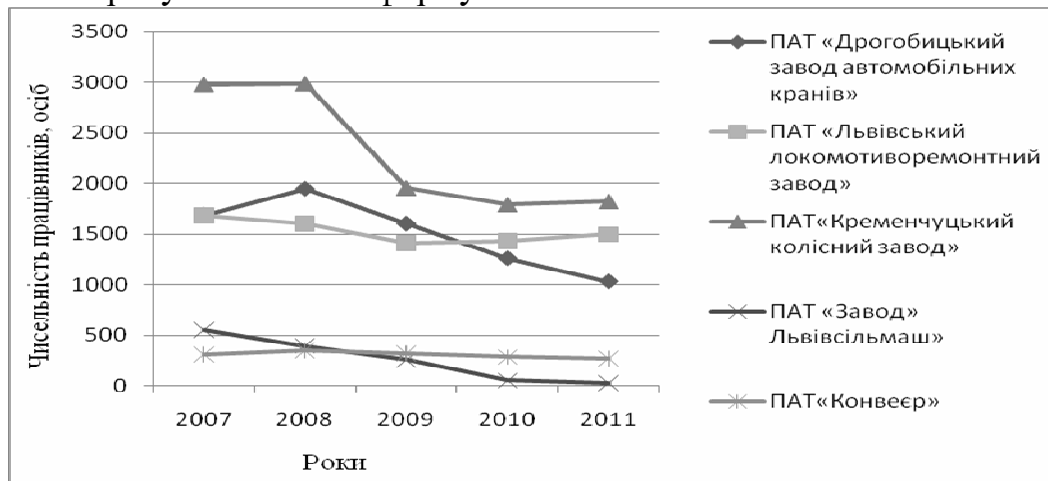

Рис. 2. Результати аналізу плинності кадрів на підприємствах машинобудівної галузі

Передумовою формування системи економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі є розробка оптимальних умов функціонування для всіх її підсистем. У рамках дослідження, для оцінки рівня економічної безпеки підприємств машинобудування запропоновано індикатори (x_i) економічної безпеки за окремими її складовими. Для визначення основних вагових коефіцієнтів (W_i) в пропонованій залежності було використано метод експертних оцінок. Розрахунок рівня економічної безпеки для підприємств машинобудування (I_{EB}) здійснено за середньою арифметичною зваженою із нормованих значень відповідних індикаторів складових економічної безпеки та вагових коефіцієнтів (1).

Виходячи з даних проведеного дослідження, інтегральний показник рівня економічної безпеки складе:

$$I_{EB} = 0,4844x_1 + 0,1147x_2 + 0,4009x_3 \quad (1)$$

У рамках дослідження здійснено аналіз діяльності п'яти базових підприємств, а саме ПАТ «Дрогобицький завод автомобільних кранів», ПАТ «Кременчуцький колісний завод», ПАТ «Львівський локомотиворемонтний завод», ПАТ «Львівсільмаш», ПАТ «Конвеєр». Результати розрахунку рівня економічної безпеки для досліджуваних підприємств представлені в табл.1.

Таблиця 1

Розрахунок рівня економічної безпеки досліджуваних підприємств машинобудування

Підприємства Роки	Інтегральний показник рівня економічної безпеки					Загальний показник
	2007	2008	2009	2010	2011	
ПАТ «Дрогобицький завод автомобільних кранів»						
Фінансово-економічна складова	0,4120	0,4421	0,3981	0,3314	0,2728	0,7733
Техніко-технологічна складова	0,3139	0,3128	0,2689	0,2429	0,3532	
Інтелектуально-кадрова складова	0,1168	0,1028	0,0985	0,0994	0,1010	
Всього	0,8427	0,8578	0,7654	0,6736	0,7270	
ПАТ «Львівський локомотиворемонтний завод»						
Фінансово-економічна складова	0,3085	0,3246	0,2081	0,2729	0,2753	0,7026
Техніко-технологічна складова	0,3494	0,3475	0,3550	0,3762	0,3492	
Інтелектуально-кадрова складова	0,0632	0,0748	0,0644	0,0599	0,0837	
Всього	0,7211	0,7469	0,6275	0,7089	0,7082	
ПАТ «Кременчуцький колісний завод»						
Фінансово-економічна складова	0,3529	0,3880	0,2227	0,3556	0,3759	0,8070
Техніко-технологічна складова	0,2934	0,3643	0,2786	0,3570	0,3759	
Інтелектуально-кадрова складова	0,0730	0,0706	0,0906	0,0974	0,0552	
Всього	0,7193	0,8229	0,5920	0,8100	0,8070	
ПАТ «Завод «Львівсільмаш»						
Фінансово-економічна складова	0,2959	0,2443	0,2855	0,3219	0,2912	0,6428
Техніко-технологічна складова	0,2832	0,2824	0,2570	0,2663	0,2439	
Інтелектуально-кадрова складова	0,1000	0,1045	0,0619	0,0671	0,1091	
Всього	0,6791	0,6312	0,6044	0,6553	0,6442	
ПАТ «Конвеєр»						
Фінансово-економічна складова	0,2448	0,3157	0,3241	0,2784	0,2643	0,6303
Техніко-технологічна складова	0,2267	0,2819	0,2726	0,2458	0,2426	
Інтелектуальна та кадрова складова	0,0921	0,0949	0,1033	0,0751	0,0898	
Всього	0,5663	0,6925	0,6999	0,5992	0,5967	

На основі отриманих результатів рівня економічної безпеки досліджуваних підприємств (таб. 1) оцінено їх за сформованою вербально-числовою шкалою (табл.2).

Таблиця 2

Шкала оцінювання рівня економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі

Рівень економічної безпеки	Величина оцінювання
Помірний	1-0,87
Гранично допустимий	0,87-0,75
Недостатній	0,75-0,5
Критичний	до 0,5

Виходячи із запропонованої шкали, бачимо, що у ПАТ «Дрогобицький завод автомобільних кранів» та ПАТ «Кременчуцький колісний завод» має місце гранично допустимий рівень економічної безпеки. ПАТ «Львівський локомотиворемонтний завод», ПАТ «Львівсільмаш» та ПАТ «Конвеєр» характеризуються недостатнім рівнем економічної безпеки.

У третьому розділі «**Формування системи економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі**» обґрунтовано науково-методичні основи побудови ефективної системи економічної безпеки на машинобудівному підприємстві, доведено залежність рівня економічної безпеки та ефективності товаровиробництва та сформовано організаційно-економічний механізм формування системи економічної безпеки підприємств машинобудування.

Зв'язок між ефективністю товаровиробництва та рівнем економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі встановлено методами кореляційно-регресійного та кореляційно-дисперсійного аналізу. Кореляційно-регресійний аналіз дозволив встановити наявність взаємозв'язку між величинами, а метод дисперсійного аналізу – не випадковість та суттєвість цих закономірностей. Взаємоінтерпретація впливу економічної безпеки в розрізі її основних складових на ефективність виробництва представлено на рис 3.:

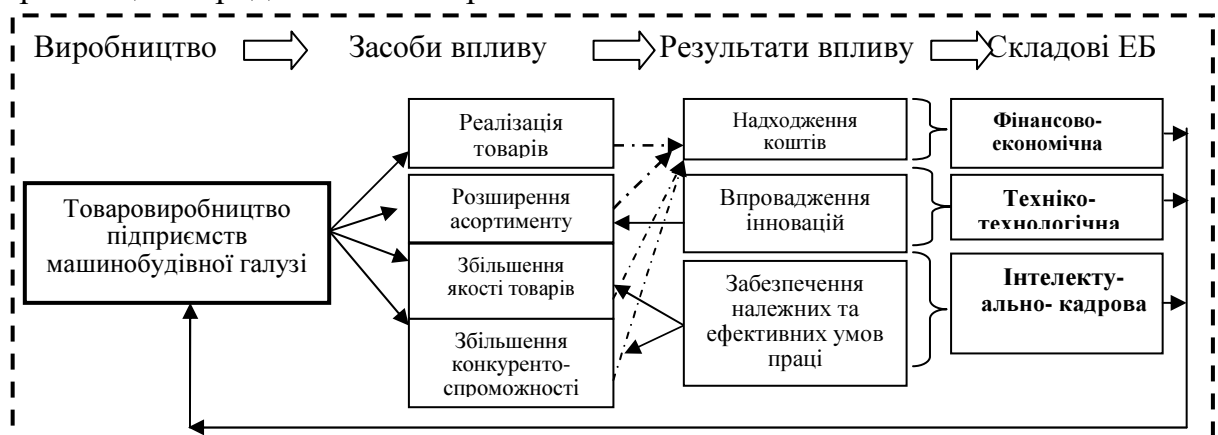

Рис. 3. Взаємоінтерпретація впливу системи економічної безпеки в розрізі її основних складових та ефективності товаровиробництва

Примітка: розроблено дисертантом

Запропонована залежність має двосторонній характер. В свою чергу із зростанням показників ефективності виробництва стає можливим реалізувати в повній мірі заходи посилення його економічної безпеки.

Методику обчислення трьох основних складових інтегрального показника рівня економічної безпеки систематизовано у вигляді алгоритму дослідження економічної доцільності змін на підприємствах машинобудівної галузі (рис. 4).

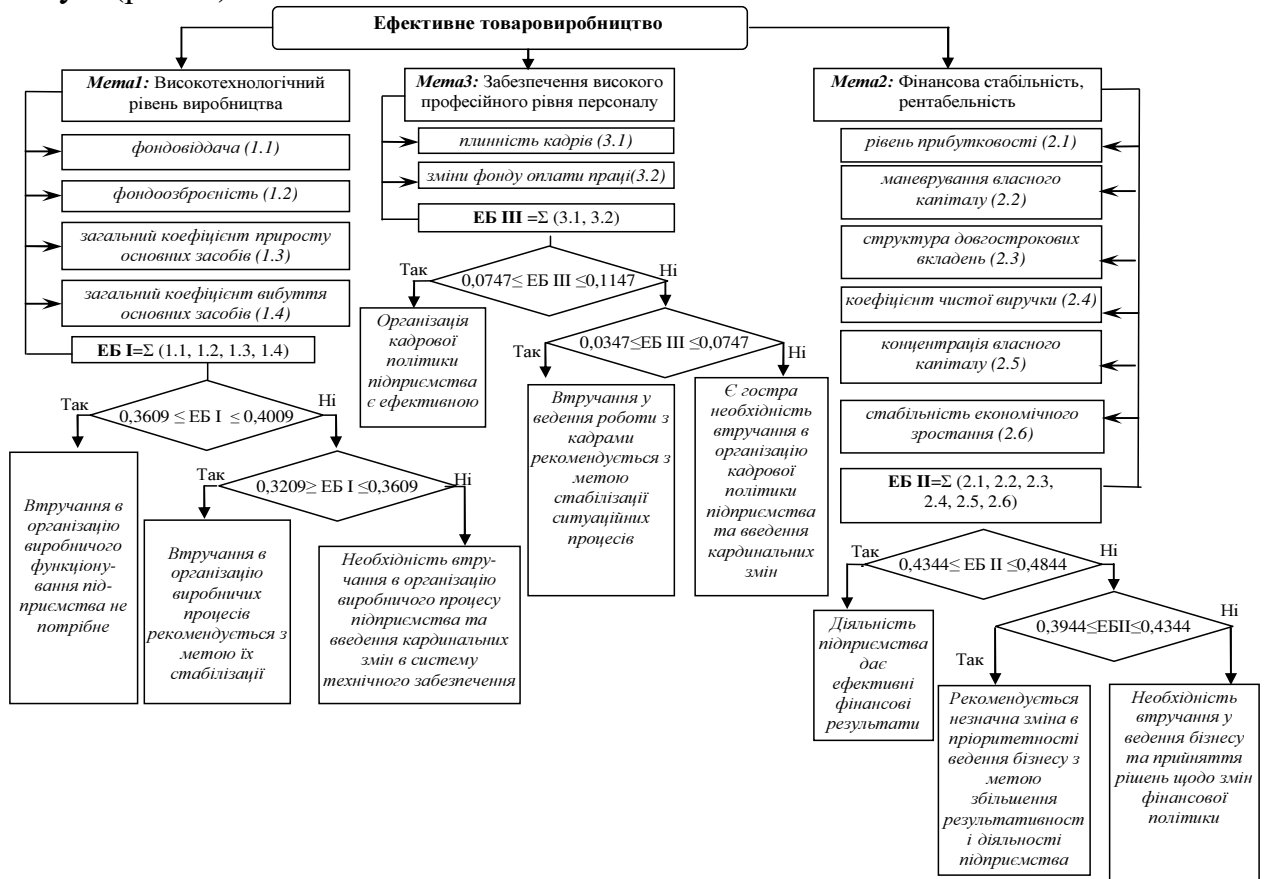

Рис. 4. Алгоритм дослідження економічної доцільності запобіжних заходів на підприємствах машинобудівної галузі

Примітка: розроблено дисертантом

Доведено, що рівень економічної безпеки на підприємстві залежить від трьох основних показників: фінансово-економічної стабільності підприємства, техніко-технологічного забезпечення та плинності і кваліфікації кадрів. Підсумовуючи кожен з часткових показників, обчислюємо загальний показник; порівняння його значення з обґрунтованими в дослідженні рівняннями дає підстави зробити висновок про характер змін в котромусь із напрямів по відношенню до зазначених складових.

За результатами аналізу загальної економічної ситуації та стану економічної безпеки досліджуваних підприємств розділяємо їх за трьома зонами безпеки, відповідно до оцінки потреби в організації змін:

I. Зона стабільно безпечного функціонування. До цієї зони відносимо підприємства, що мають високий виробничий потенціал, є фінансово стабільними та конкурентоспроможними на ринку. За шкалою оцінювання рівня економічної безпеки, це підприємства, які мають «помірний» рівень безпеки.

II. Зона підвищеної небезпеки. До цієї зони відносимо підприємства, які за шкалою визначення рівня економічної безпеки займають нішу «гранично допустимої» безпеки. Переважна більшість цих підприємств протягом кількох аналізованих років не отримують прибутку, а отже, потребують удосконалення організації виробництва, тобто незначних змін в організації або прискорення наявних організаційних тенденцій. Для підприємства, яке входить до цієї зони, характерна перехідна стадія до вищого або нижчого рівня результативної діяльності, свідченням чого є його перебування в стані трансформації.

III. Зона критичної небезпеки. Сюди відносимо підприємства, які за результатами проведеного аналізу рівня економічної безпеки показують «критичний» та «недостатній результат», а саме – перебувають на межі банкрутства. Ці підприємства потребують негайної реакції на ситуацію, яка склалась через їх діяльність, шляхом запровадження змін в організації їх виробничо-комерційної діяльності для покращення фінансових результатів.

На основі проведеного аналізу встановлено, що існує необхідність здійснення оперативних змін в діяльності кожного із досліджуваних підприємств (табл. 3).

Таблиця 3

Комбіновані показники належності підприємств до зон безпеки

Досліджувані підприємства	Інтегральний показник оцінки рівня економічної безпеки					Середній показний рівня ЕБ за аналізований період	Значення за шкалою оцінювання рівня економічної безпеки	Зона потреб організаційних змін	Виявлення відхилень за алгоритмом
	2007	2008	2009	2010	2011				
ПАТ «Дрогобицький завод автомобільних кранів»	0,8427	0,8578	0,7654	0,5837	0,7270	0,7553	Гранично допустимий	Зона підвищеної небезпеки	Техніко-технологічна складова
ПАТ «Львівський локомотиво-ремонтний завод»	0,7211	0,7469	0,6275	0,7089	0,7082	0,7026	Недостатній	Зона критичної небезпеки	Техніко-технологічна, фінансово-економічна складова
ПАТ «Кременчуцький колісний завод»	0,7193	0,8229	0,5920	0,8100	0,8070	0,8070	Гранично допустимий	Зона підвищеної небезпеки	Техніко-технологічна складова
ПАТ «Завод «Львівсільмаш»	0,6791	0,6312	0,6044	0,6553	0,6442	0,6428	Недостатній	Зона критичної небезпеки	Техніко-технологічна, фінансово-економічна інтелектуально-кадрова складова
ПАТ «Конвєсер»	0,5663	0,6925	0,6999	0,5992	0,5967	0,6303	Недостатній	Зона критичної небезпеки	Техніко-технологічна, фінансово-економічна інтелектуально-кадрова складова

У процесі дослідження визначено етапи і межі розвитку небезпечних явищ і процесів, які безпосередньо знижують рівень безпеки суб'єкта господарювання. Систематизувавши напрацювання стосовно існуючих загроз для підприємства, стверджуємо, що небезпека посідає найвищий щабель у загальній піраміді дестабілізації. З огляду на це пропонуємо ланцюг розвитку деструктивних явищ: загроза – потенційна небезпека – системна небезпека.

Таким чином, на основі отриманих результатів бачимо, що при показнику «загроза» результати діяльності підприємства мають допустимі відхилення, а тому заходи, які рекомендується вживати в даному випадку, визначаємо як «превентивні». При умові, коли результат аналізу досягає позначки «потенційна небезпека» або «системна небезпека», застосування заходів є обов'язковим з метою стабілізації ситуації на підприємстві.

На основі цього нами пропонується організаційно-економічний механізм формування системи економічної безпеки машинобудівного підприємства (рис. 5).

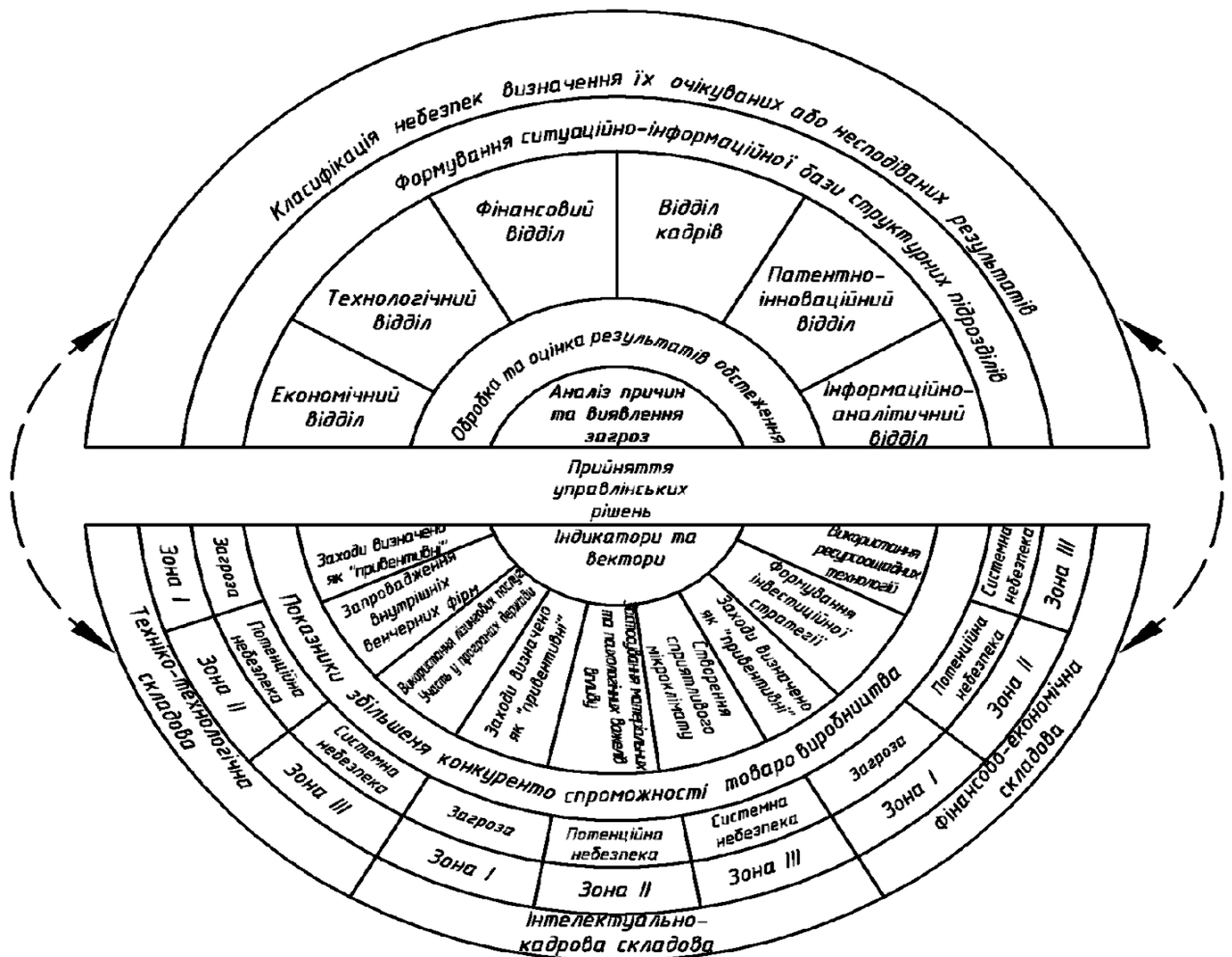

Рис. 5. Організаційно-економічний механізм формування системи забезпечення економічної безпеки машинобудівного підприємства
Примітка: розроблено дисертантом

На основі представленого механізму систему економічної безпеки на підприємстві слід забезпечувати в два етапи. Перший етап – дослідницький, а другий – результативно апробаційний. У ході виконання першого етапу здійснюється збір необхідної інформації. На другому етапі, в залежності від отриманих результатів за першим етапом, визначаємо причинно-наслідкові механізми розвитку загроз та їх напрями.

Якщо підприємство відноситься до зони стабільно безпечного функціонування, вважаємо, що деякі відхилення, які спостерігаються у всіх трьох складових економічної безпеки, є результатом незначних ринкових коливань, а тому забезпечення заходів для їх стабілізації є недоцільним. Адже підприємство ефективно розвивається в умовах мінливого зовнішнього середовища. Якщо при здійсненні аналізу підприємство відносимо до зони підвищеної небезпеки, то у піраміді (ієрархічна класифікація загроз) дестабілізації ставимо на щабель «потенційна небезпека». Для підприємств, які за результатами дослідження і визначення показників економічної безпеки відносяться до зони III (критична небезпека), пропонується застосування кардинальних заходів.

Методичні рекомендації до формування заходів забезпечення високого рівня економічної безпеки на підприємствах машинобудівної галузі наводимо в табл. 4.

Таблиця 4

Методичні рекомендації до організації економічної безпеки підприємства машинобудування в контексті стабільного товаровиробництва

Напрямок за складовими економічної безпеки	Зона	Загроза відповідно до пірамід дестабілізації	Заходи підвищення рівня економічної безпеки
Забезпечення інноваційності та надійності товаровиробництва			
Техніко-технологічна складова	Стабільно безпечного функціонування	Загроза	Заходи визначено як «превентивні» .
	Підвищеної небезпеки	Потенційна небезпека	Групування підприємств з метою ведення спільної інноваційної політики. Запровадження внутрішньої венчурної фірми для здійснення спільних інноваційних досліджень. Створення плану технологічного розвитку підприємств, який відображає альтернативи фінансування інновацій.
	Критичної небезпеки	Системна небезпека	Стимулювання виробництва шляхом використання лізингових послуг, яке забезпечує доступ виробництва до найновішої техніки. Технологічне переозброєння. Участь у державних програмах розвитку.
Забезпечення якості товаровиробництва			
Інтелектуально-кадрова складова	Стабільно безпечного функціонування	Загроза	Заходи визначено як «превентивні» .
	Підвищеної небезпеки	Потенційна небезпека	Своєчасна виплата заробітної плати. Запровадження системи матеріальної і нематеріальної винагороди. Створення сприятливого мікроклімату у колективі. Здійснення психологічного об'єднання працівників навколо спільних цілей. Зміна застарілої управлінської системи.
	Критичної небезпеки	Системна небезпека	Застосування матеріальних мотивів забезпечення фінансовою винагородою, яка відповідає кваліфікації та якості роботи. Підвищення кваліфікації працівників, задоволення потреб до змістовної та відповідальної роботи.

			Здійснення об'єктивної оцінки результатів праці, створення відповідної служби для роботи з персоналом.
Забезпечення привабливості товаровиробництва			
Фінансово-економічна складова	Стабільно безпечного функціонування	Загроза	Заходи визначено як «превентивні» .
	Підвищеної небезпеки	Потенційна небезпека	Проведення маркетингових досліджень, аналіз сировинного ринку та пошук сировинних товарів заміників. Збільшення номенклатури виробництва та надання додаткових послуг. Формування інвестиційної стратегії підприємства. Застосування норм прискореної амортизації.
	Критичної небезпеки	Системна небезпека	Участь у державних програмах розвитку. Оренда невикористовуваних приміщень. Використання боргових зобов'язань задля отримання додаткових коштів розвитку виробничого потенціалу. Зміна малоефективної стратегії. Посилення фінансового контролю. Відстрочка термінів погашення заборгованості. Використання низьковитратних технологій. Звуження асортименту та концентрація уваги на найбільш дохідній частині виробництва.

Таким чином, при ефективному впровадженні запропонованого організаційно-економічного механізму на підприємстві, воно зможе обрати ефективний стратегічний напрямок розвитку та запобігти виникненню загроз, що дозволить підвищити рівень його економічної безпеки та стабільність товаровиробництва.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення, обґрунтовано практичні рекомендації щодо формування системи економічної безпеки на підприємствах машинобудівної галузі. Проведене дослідження дозволило:

1. На основі опрацьованих наукових джерел сформувані власне визначення поняття «економічної безпеки машинобудівного підприємства» як економічний стан, у якому підприємство протидіє внутрішнім і зовнішнім загрозам та ефективно реалізує свій потенціал, що проявляється в стабільному його функціонуванні.

2. Визначити, що об'єктом безпеки є все те, що потребує в економічно вираженому змісті захисту, суб'єктом – система організації її повноцінного функціонування.

3. У ході аналізу діяльності виявити, що значна частка підприємств машинобудівної галузі є збитковими. Поряд із погіршенням економічних показників на підприємствах виникли певні виробничі проблеми техніко-технологічного характеру, тотальне скорочення (звільнення) персоналу, що є результатом відсутності ефективної кадрової політики, неефективною залишається система прийняття управлінських рішень та недосконалість креативного мислення.

4. Дійти висновку, що гальмівними чинниками в розвитку ефективного виробництва є висока вартість кредитних ресурсів, значний ступінь зносу основних фондів, низький показник інноваційної та інвестиційної складової виробництва. При визначенні інтегрального показника рівня економічної

безпеки підприємств машинобудування проведено систематизацію його за фінансово-економічною, техніко-технологічною та інтелектуально-кадровою складовими. За даною методикою при отриманні результату та при порівнянні його з пороговими значеннями можна зробити висновок, яка із трьох складових підприємства має найнижчий рівень і в більшій мірі впливає на загальний рівень економічної безпеки.

5. Для розрахунку інтегрального показника рівня економічної безпеки запропоновано шкалу, інтерпретовану до шкали Харінгтона, та вибрано чотири рівні градації.

6. Запропоновано організаційно-економічний механізм формування системи економічної безпеки на підприємстві машинобудівної галузі, під яким слід розуміти сукупність економічних, правових, управлінських і мотиваційних способів гармонізації інтересів підприємства, за допомогою якого забезпечується стабільне конкурентоспроможне товаровиробництво, збут продукції та отримання прибутку.

Систему економічної безпеки, згідно із запропонованим організаційно-економічним механізмом, розділено на 2 етапи: перший – дослідницький, під час якого здійснюється збір та аналіз інформації про стан підприємства, другий – результативно-апробаційний, під час якого визначаються причинно-наслідкові механізми розвитку загроз та напрями проведення відповідних заходів.

7. За допомогою економіко-математичного моделювання, зокрема кореляційно-регресійного та дисперсійного аналізу, встановлено зв'язок та залежність між рівнем економічної безпеки та ефективністю виробництва підприємства. Існування залежності та щільності зв'язку доведено за розрахованими показниками Фішера та Стюдента.

8. Впровадження організаційно-економічного механізму формування ефективної системи економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі забезпечує прогнозування можливих ризиків та загроз, сприяє підвищенню ефективності його функціонування за рахунок управлінського впливу на чинники з їх попередження та локалізації. Для досягнення високого рівня економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі запропоновано методичні рекомендації для організації економічної безпеки підприємств машинобудування в еонтексті стабільного товаровиробництва.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Руда О. В. Аналіз механізму захисту вітчизняного товаровиробництва в Україні / О. В. Руда // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. – 2011. – №3(51). – С. 69-74.

2. Руда О. В. Аналіз наукових методів та підходів для визначення рівня економічної безпеки підприємства / О. В. Руда, Б. М. Андрушків // Формування ринкової економіки в Україні (Збірник наукових праць

Львівського національного університету ім. Івана Франка. Серія економічна). – 2012. – Вип. 27. – С. 261-265.

3. Руда О. В. Економічна безпека підприємства як фактор забезпечення ефективності товаровиробництва / О. В. Руда, Л. Я. Малюта // Збірник наукових праць ПВНЗ «Буковинського університету». – 2012. – С. 235-238.

4. Руда О. В. Організація економічної безпеки в контексті активізації розвитку товаровиробництва / О. В. Руда, Л. Я. Малюта // Галицький економічний вісник. – 2012. – №3 (36). – С. 35-42.

5. Руда О. В. Оцінка ефективності функціонування підприємств в умовах низької конкурентоспроможності / О. В. Руда // Наукові праці МАУП. – 2012. – С. 191-197.

6. Руда О. В. Проблеми інтеграції України у світове господарство / О. В. Руда // Галицький економічний вісник. – 2010. – №4(29). – С. 68-72.

7. Руда О. В. Про досвід захисту національного виробництва в зарубіжних країнах [Електронний ресурс] / О. В. Руда // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2011. – Вип. 1 (4). – Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11rovvzk.pdf>

8. Руда О. В. Удосконалення організації фінансово-грошових відносин в умовах трансформації економіки (аспекти розвитку захисних функцій вітчизняного товаровиробництва) / О. В. Руда, О. Б. Погайдак // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2011. – №5 Том 2. – С. 295-299.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

9. Руда О. В. Вплив інтеграційних процесів на розвиток виробництва в Україні / О. В. Руда // Економіко-правові особливості розвитку України та її регіонів в умовах *євроінтеграції* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 15-16 бер. 2011 р. – Сімферополь: КІЕГП, 2011. – С. 48-49.

10. Руда О. В. Вплив фінансово-грошових відносин на розвиток захисних функцій національного виробництва в умовах трансформаційної економіки / О. В. Руда // Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід : матеріали Міжнародн. наук.-метод. конф. форуму молодих економістів-кібернетиків, 6-8 жовт. 2011 р. – Тернопіль, 2011. – С. 262-264.

11. Руда О. В. Економічна безпека в Україні / О. В. Руда // Матеріали XV наук. конф. ТНТУ ім. І. Пулюя, 14-15 груд. 2011 р. – Тернопіль, 2011. – С. 258.

12. Руда О. В. Економічна безпека підприємств / О. В. Руда // Розвиток навчально-науково-виробничих комплексів в умовах трансформаційної економіки : матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. пам'яті акад. Чумаченка М. Г., 21 бер. 2012 р. – Тернопіль, 2012. – С. 70.

13. Руда О. В. Економічне моделювання в національному виробництві / О. В. Руда // Інформаційно-аналітичні аспекти еволюційного

розвитку економіки України в контексті світових тенденцій : матеріали наук.-практ. семінару, 24 бер. 2011 р. – Тернопіль, 2011. – С. 26-27.

14. Руда О. В. Економічне моделювання в умовах кризи / О. В. Руда // Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід : матеріали Міжнародн. наук.-метод. конф. форуму молодих економістів-кібернетиків, 23-25 вер. 2010 р. – Львів, 2010. – С. 98-99.

15. Руда О. В. Захист функцій вітчизняного товаровиробника / О. В. Руда // Гуманітарні, соціальні та економічні науки : XVI науков. конф. ТНТУ ім. І. Пулюя, 27-28 жовт. 2010 р. – Тернопіль, 2010. – С. 17.

16. Руда О. В. Інноваційна діяльність України як чинник конкурентоспроможності товаровиробництва / О. В. Руда // Інноваційні підходи в управлінні навчально-науково-виробничими системами в умовах суспільних та інституційних трансформацій : матеріали регіональн. наук.-практ. конф., 19 трав. 2011 р. – Тернопіль: ТНТУ, 2011р. – С. 23-25.

17. Руда О. В. Проблеми інтеграції України в світове господарство (проблеми експорту) / О. В. Руда // Управління розвитком соціально-економічних систем: теорія та практика : матеріали першої Міжнарод. наук.-практ. конф., 2010 р. – Донецьк: ДонНУ, 2010. – С. 152-154.

18. Руда О. В. Система захисту національного товаровиробника в Україні / О. В. Руда // Розвиток України в XXI ст. : економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми: матеріали VIII Міжнарод. наук.-практ. інтернет конф., 5 лист. 2010 р. – Тернопіль, 2010. – С. 146-148.

19. Руда О. В. Сучасна система захисту національних виробників в інших країнах / О. В. Руда // Актуальні задачі сучасних технологій : матеріали Міжнар. наук.-техн. конференц. мол. учених та студентів, 21-22 груд. 2010 р. – Тернопіль, 2010. – С.156

20. Руда О. В. Теоретико-методологічні основи та методи визначення рівня економічної безпеки підприємства / О. В. Руда // Сучасні тенденції розвитку інформаційних технологій в науці, освіті та економіці : матер. V Всеукр. нак.-прак. конф., 31 травня - 1 червня 2012 р. – Луганськ: Phoenix, 2012. – С. 279-281.

21. Руда О. В. Товаровиробництво як основний фактор забезпечення високого рівня економічної безпеки для підприємств машинобудування / О. В. Руда // Матеріали XVI наук. конф. ТНТУ ім. І. Пулюя, 5-6 груд. 2012 р. – Тернопіль, 2012. – С.33.

АНОТАЦІЯ

Руда О.В. Формування системи економічної безпеки підприємств машинобудування. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04. – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Міністерства освіти і науки України, Тернопіль, 2013.

Дисертацію присвячено розробленню та науковому обґрунтуванню практичних рекомендацій щодо формування системи економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі.

Уточнено зміст та змістовно понятійне трактування поняття «економічна безпека підприємства». Проведено класифікацію основних складових економічної безпеки, обґрунтовано для визначення її рівня використовувати: фінансово-економічну, інтелектуально-кадрову та техніко-технологічну. Проведено оцінку рівня економічної безпеки для досліджуваних підприємств. Здійснено аналіз та доведено наявність взаємозв'язку рівня економічної безпеки та ефективності виробництва. Розрахунок рівня економічної безпеки запропоновано систематизувати у вигляді алгоритму дослідження доцільності змін на підприємстві машинобудівної галузі. За результатами аналізу згідно алгоритму запропоновано здійснювати розподіл підприємств машинобудування за зонами безпеки. Розроблено організаційно-економічний механізм, спрямований на реалізацію комплексу заходів, налаштованих на протидію загрозам і на підвищення рівня економічної безпеки підприємств машинобудування.

Ключові слова: економічна безпека, машинобудування, виробництво, система економічної безпеки.

АННОТАЦИЯ

Руда О. В. Формирование системы экономической безопасности предприятий машиностроения. - На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04. - Экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). - Тернопольский национальный технический университет имени Ивана Пулюя, Министерства образования и науки Украины, Тернополь, 2013.

Диссертация посвящена разработке и научному обоснованию практических рекомендаций по формированию эффективной системы экономической безопасности на предприятиях машиностроительной отрасли.

Уточнено содержание понятия «экономическая безопасность предприятий». Осуществлена классификация угроз экономической безопасности предприятия. Аргументировано, что экономическая безопасность предприятия - это экономическое положение в котором предприятие противодействует внутренним и внешним угрозам и эффективно реализует свой потенциал, проявляющийся в стабильном функционировании.

Проведена классификация основных составляющих экономической безопасности, обоснованно для определения ее уровня использовать: финансово-экономический, интеллектуально-кадровую и технико-технологическую, являющихся основными для обеспечения эффективного функционирования предприятия.

Проанализированы современные тенденции функционирования и развития предприятий машиностроительной отрасли в разрезе основных составляющих экономической безопасности. Проведена оценка уровня экономической безопасности для исследуемых предприятий. Осуществлен анализ и доказано наличие взаимосвязи эффективности товаропроизводства и уровня экономической безопасности.

Расчет уровня экономической безопасности предложено систематизировать в виде алгоритма исследования целесообразности изменений на предприятии машиностроительной отрасли, который позволяет выявить проблемы машиностроительного предприятия и усовершенствовать процессы управления, благодаря охвату многих аспектов формирования целей и задач.

По результатам анализа согласно алгоритму предложено осуществлять распределение предприятий машиностроения по зонам безопасности.

Систематизированы исследования относительно существующих угроз для предприятия, определено, что опасность занимает высшую ступень в общей пирамиде дестабилизации.

На основании проведенных исследований и полученных результатов анализа и оценки уровня экономической безопасности предприятий машиностроения разработан организационно-экономический механизм, направленный на реализацию комплекса мероприятий, настроенных на противодействие угрозам и повышение уровня экономической безопасности предприятий машиностроения. Согласно предложенного механизма анализ экономической безопасности на предприятии осуществляется в два этапа. На первом проводится сбор и анализ информации, второй предусматривает применение мер по стабилизации и обеспечения эффективного развития предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность, машиностроение, товаропроизводство, система экономической безопасности.

ANNOTATION

Ruda O.V. Generating system of economic security for engineering enterprises. - Manuscript.

The thesis for the degree of Candidate of Economic Sciences, major 08.00.04. - Economics and Company Management (by types economic activity). – I. Puliuj National Technical University of Ternopil, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2013.

The thesis describes development and scientific substantiation of practical recommendations for generating system of economic security for enterprises within engineering industry.

In this thesis the content and conceptual interpretation of the concept "economic security" has been specified. It also suggests classification of the main components of economic security, namely: economic and financial, intellectual and human resources, as well as technical and technological. The evaluation of the economic security level for studied companies has been performed. The analysis

has been carried out alongside with proving relationship between economic security and efficiency of an enterprise. The calculation of economic security level has been offered in the form of an algorithm for studying practicability of changes within engineering enterprise. Upon the algorithm results it has been suggested to allocate engineering companies according safety areas. The organizational-economic mechanism for achieving implementation of measures for countering threats as well and improving economic security of engineering enterprises has been developed.

Keywords: economic security, engineering, production, system of economic security.